

Min reflekterande sammanfattning av Reinhold Fahlbecks beskrivning av den katolska socialläran.

av Bengt-Åke Wennberg

Fahlbecks redogörelse tar utgångspunkt i den dokumentation som finns av kyrkans sociallära som växt fram under det senaste årtusendet. I sin modernaste form finns socialläran uttryckt i ett antal påvliga rundskrivelser – så kallade encyklikor. Den första utfärdades enligt Fahlbeck 1891. Wikipedia anger att den senaste publicerades mer än hundra år senare, 2007.

Encyklikorna är formulerade av personer med stor visdom om de svårigheter som det innebär att i praktiken försöka följa kärlekens bud. Fahlbeck finner att läsandet av texterna framstår som mycket klarare och mer begripliga om den dogmatiska dimensionen undviks. Sprängkraften i budskapet tilltar när det framställs naket och isolerat. Socialläran är heller inte normativ, det vill säga den ställer inga krav på ett särskilt beteende. Tanken är i stället att de argument och synsätt som framläggs skall kunna verka "enbart" genom sin egen kraft.

SAMARBETSDYNAMIK AB
Ölsdalen 134, 693 91 Degerfors, telefon 070 590 94 30
Email: bengt-ake.wennberg@samarbetsdynamik.se
<http://www.samarbetsdynamik.se>

Fahlbeck visar således att socialläran håller ihop av egen kraft utan referenser till Gud eller någon speciell religion. Den är allmängiltig och kan fungera eftersom den bygger på en empiri som är grundad i människans historiska erfarenheter av att leva tillsammans. Den är inte naturvetenskapligt utarbetad utan formad av människors erfarenheter av samspelsfenomenens natur och hur man löpande trots att de uppstått.

De flesta stora religioner bygger på kärleksbudet. Detta är universellt. "Socialläran", så som Fahlbeck presenterar den, är således en lära om det sociala livet som bör läras ut och förmedlas till allt fler. Den formulerar enligt Fahlbeck hur mänskligheten lärt sig hur kärleksbudet kan praktiseras och förverkligas i det dagliga arbetet och i kampen för rättvisa. Den har historiskt vuxit fram genom de erfarenheter och lärdomar som i detta fall den katolska kyrkans medlemmar fått av att brottas med frågan.

Socialläran är en social filosofi

Socialläran är en klar och medvetet utformad social filosofi. Vad kyrkan, enligt Fahlbeck, säger sig vilja göra är att erbjuda socialläran som en oumbärlig orientering för alla aktörer i samhället. Socialläran avviker därför på ett markant sätt från de modeller och politiska rörelser i västerlandet som bygger på att en "överhet" genom sin organisering och sina regelsystem förväntas skapa underställas och medborgares välfärd och verksamheternas framgång och i samband med detta presentera modeller för det "rätta" handlandet.

I sådana resonemang *tar makten på sig ansvaret* för vad som händer i samhället. I kyrkans sociallära ges i stället ansvaret till *var och en människa*. Men detta ansvar kräver att individen utvecklar en kunskap och kunnighet för att kunna möta detta krav. De kunskaper och den kunnighet som då behövs presenteras i socialläran. Men tillämpningen kräver dessutom alltid ett aktivt engagemang och en okuvlig vilja att göra gott. Inget av detta uppstår automatiskt och måste därför underlättas. Detta är encyklikornas uppgift.

Man refererar i encyklikorna till vad "historien klart visar" eller till "människans kollektiva erfarenhet". Samlade erfarenheter av vad som tidigare hänt och av de svårigheter man tidigare haft av att praktisera kärleksbudet erbjuder således enligt socialläran de principer som för alla medborgare verkar vara nödvändiga att ta hänsyn till om man som enskild individ vill vara med att skapa ett framtida gott samhälle för sig och alla andra.

Den viktigaste av dessa principer bygger på att människan har ett värde som människa oberoende av yttre faktorer. Därför är inte socialläran i första hand en lära om samhälle och ekonomi utan om människan och hennes bidrag till det gemensamma bästa. Här är socialläran kongruent med resonemang om världen som förs av vetenskapsteoretiker som Isabelle Stengers, Bruno Latour och filosofer som den svenske Martin Hägglund. Principerna som dessa författare och vetenskapsteoretiker formulerar utgår från subjektet, människan själv, och vad denne i sitt samspel med andra kan känna igen från sin vardag.

Om hierarkier

Det politiska samhällets "hälsa" definieras i socialläran enligt Fahlbeck som förhållandet att medborgarna fritt och ansvarskännande skall kunna deltaga i det politiska livet och att man bör sträva efter att ordna samhälle och verksamheter så att detta blir möjligt. Tre principer för samspelet människor emellan anges som särskilt grundläggande – *subsidiariteten, solidariteten och personaliteten*. Innan jag fördjupar mig i Fahlbecks beskrivning av dessa vill jag göra egen reflektion kring frågan om hierarkier.

Socialläran ser inte framväxten av hierarkier i en social samverkan som ett problem eller som något som kan undvikas. Hierarkier har sin grund i att människan under lång tid efter födelsen inte är kapabel att klara sig själv utan är beroende av omvärldens – och då förstås föräldrars, släktingars och vänners – stöd. De beroendeförhållanden som då uppstår, kommer därför att under livets gång kopieras och härmas på olika sätt. Dessa mönster kommer således att på gott och ont användas i en mängd sammanhang i livet. Det ligger på de inblandade människornas ansvar att sådana mönster – när de uppkommer – inte missbrukas.

Subsidiaritet

Den princip som kallas *subsidiaritet* innefattar enligt Fahlbeck en viktig kompetensregel. Det latinska ordet "subsidium" betyder "hjälp", "stöd". Tanken är att den som av olika skäl hamnat högre i en hierarki är skyldig att ge dem som av olika skäl hamnat längre ner hjälp och stöd så att man gemensamt kan förverkliga principen om utveckling nedifrån och upp. Fahlbeck citerar encyklikan Quadragesimo 1931 som säger:

Det är visserligen sant, vilket historien klart visar, att, såsom en följd av förändrade förhållanden åtskilligt som förr kunde fullgöras av mindre sammanslutningar, numera endast kan genomföras av större sådana, men likväl förblir denna princip inom socialfilosofin fast och orubblig. Inget kan ändra eller rubba den, nämligen att: liksom det vore orätt att taga från de enskilda individerna det som, de genom egna krafter och duglighet kunna bemästra, för att därmed belasta den gemensamma verksamheten, så vore det kränkande för rättvisan och tillika till stor skada och störande för en god ordning att åt en större och mer framträdande organisation överlämna vad mindre och obetydligare sammanslutningar kan ansvara för.

Principen innebär således att samhällen och verksamheter bör byggas underifrån och upp – inte tvärtom.

Solidaritet

Den princip som kallas *solidaritet* handlar om att gemenskap uppstår som en följd av ett ansvar för alla gentemot alla andra. Ordet betyder "fasthet" och "säkerhet" men också hel

och odelad. Solidariteten är inte begränsad till hjälpsamhet och medkänsla. Den bygger på förmågan att leva sig in i andras människors situation och deras bevekelsegrunder för att de gör som de gör.

Principen innebär också ett framhävande av betydelsen av det gemensamma bästa framför andra tänkbara ambitioner. Solidariteten gäller i flera relationer:

1. Mellan enskilda och grupper
2. Mellan enskilda och grupper i förhållande till helheten och
3. i motsatt riktning mellan helheten i förhållande till enskilda och grupper

Solidariteten är inte begränsad till den enskilda avgränsade enheten utan gäller också i enhetens relationer och samspel med andra enheter utanför den och globalt i förhållande till mänskligheten som sådan. Därför är det nödvändigt att beskriva hur en sådan kommunikation kan ordnas som gör det möjligt för en enskild människa eller grupp att förstå hur man från sin speciella position och förmåga skulle kunna uppfylla sitt ansvar på ett realistiskt sätt.

Personalitet

Principen *personalitet* är som tidigare nämnts grundläggande genom att det är nödvändigt att beakta individens unika värde som människa. Om detta värde inte respekteras kan mänskligheten inte överleva. Individens värde är inte betingat av vad andra säger att hon är, vad hon har för härstamning, vad hon har för roll eller det arbete hon kan utföra. *Hon har ett värde i sig själv*. Den enskilde har därvid ett rättmätigt anspråk på autonomi. En annan sak är att hennes autonomi inte är oinskränkt. Solidariteten och det allmännas bästa utgör begränsningar:

Så här skriver Fahlbeck:

På ett mer konkret plan bygger socialläran på idéer som dessa:

1. mänsklig aktivitet – arbete – har ett självklart försteg framför kapitalet; arbete går före kapital.
2. kapitalet består endast av ting. Dessa ting har skapats eller gjorts tillgängliga av människor. De står därför i princip till allas förfogande
3. arbetet har ett egenvärde, det är inte en vara. Det skall bland annat tjäna enskildas personliga utveckling och skaparkraft. Arbetet är till för människan, inte människan för arbetet
4. verksamheter, grupper och stater är bara en del av samhället och inte varken samhällets syfte eller mål
5. lönen skall vara rättvis och ge människan försörjning för sig, sin familj och sina närmaste
6. kvinnans lika rätt till utbildning och deltagande i arbetslivet skall upprätthållas i förening med respekt för hennes roll som moder och sammanhållande kraft i familjen.

Socialläran är en lära om sociala skeenden, den sociala ekonomin och det sociala samhället och bygger på en etisk grund. Den intar därvid ingen specialplats jämfört med andra

filosofier i sin utformning. Även andra existerande socialläror är baserade på etiska överväganden. Även dessa får sin sprängkraft från den övertalningsförmåga som framförda argument och synsätt har i de samtal som förs. Inte heller dessa är vetenskapliga i naturvetenskaplig mening. Skillnaden är att många läror går maktens ärenden medan socialläran anser sig gå människans och mänsklighetens ärenden.

Sociallärans syn på arbete och kapital

Fahlbeck skriver att en väsentlig beståndsdel av socialläran är "*principen om arbetets överhöghet över kapitalet*". Denna princip är enligt Fahlbeck ett postulat av samhällsmoralisk natur. Allt som ryms i begreppet kapital är endast en samling ting. Allt detta är endast och allenast ett redskap underordnat människans arbete. Fahlbeck citerar i detta avseende encyklikan "människans arbete" från 1981.

I ljuset av denna sanning blir det klart att man inte kan skilja "kapitalet" från arbetet. På inga villkor kan man heller ställa arbetet mot kapitalet eller kapitalet mot arbetet.... Rättvist, dvs. i överensstämmelse med problemets innersta väsen och sant i sig själv och på samma gång moralist rättfärdigt är ett arbetsystem som i sina grundvalar *övertinner motsatsen mellan arbete och kapital* och är uppbyggt enligt den ovan anförda principen om arbetets inneboende och verkliga överhöghet.

Socialläran är här helt i överensstämmelse med en svenska fysikern Danielssons resonemang. Om det mänskliga arbetet inte hade någon speciell betydelse i naturen skulle det kunna ersättas av datorer och robotar och människan som art skulle inte längre finnas till. Det är en utveckling som står starkt i strid mot vad vi enligt Danielsson för närvarande vet om denna fråga.

Även om vi kan skapa datorprogram som kan vinna över alla människor både i schack och det kinesiska spelet go så ersätter dessa program enligt Danielsson inte det mänskliga medvetandet. Mer relevant är enligt Danielsson att fokusera på språket och förmågan att till andra genom sina handlingar uttrycka tankar och känslor.

Sådana handlingar är kopplade till ett "jag" som handlar. Även om en mekanism kan lura oss genom att agera som en människa har den ändå inte ett inneboende "jag" och ett medvetande. Människan och hennes handlande har därvid alltid övertaget.

Fahlbeck citerar härvidlag encyklikan

Denna enhetliga bild i vilken principen om människans överhöghet över tingen strikt upprätthålles har fallit sönder i människans tanke. ... Det gick till så att arbetet skiljdes från kapitalet och båda ställdes mot varandra som anonyma krafter. De blev två produktionsfaktorer sedda enbart i samma ekonomiska perspektiv. I sättet att ställa problemet låg ett fundamentalt misstag som man kan kalla ekonomismens misstag. Genom detta kommer ekonomismen direkt eller indirekt betrakta arbetet uteslutande med tanke på dess ekonomiska värde. Man kan och måste kalla detta tankefel materialismens misstag, därför att ekonomismen direkt eller indirekt inbegriper övertygelsen om det materiellas överhöghet och överlägsenhet och direkt eller indirekt

tilldelar det andliga och personliga (människans verksamhet, moraliska värden och liknande) en ställning underordnad den materiella verkligheten.

Fahlbeck konstaterar att den enda möjligheten att radikalt komma till rätta med detta misstag tycks vara att få till stånd lämpliga förändringar, såväl på det teoretiska som på det praktiska planet. Förändringar som ligger i linje med den bestämda övertygelsen om människans överhöghet över tingen, arbetets överhöghet över kapitalet och över den etablerade organisatoriska ordningen. Vilket då också innefattar berörda människors överhöghet över existerande produktionsmedel och framtida investeringar.

Sociallärans syn på arbete och äganderätt

Ordvalet och resonemangen i föregående stycke kan ge intrycket att socialläran förordar en socialistisk politik som inskränker ägarnas kontroll över det som uppfattas som "deras" kapital. De urval av citat som Fahlbeck gör visar att det faktiskt förhåller sig nästan tvärtom. Socialläran försöker omformulera de "politiska" resonemangen kring arbete och kapital till något mellanmänniskt och mer konkret än de politiska flosklerna. Förhållandet mellan arbete och kapital är något vi gemensamt måste kunna ta ställning till eftersom vi lever i en värld om innehåller båda.

Socialläran syftar således, enligt Fahlbecks olika citat, till att flytta de abstrakta politiska resonemangen ner till något som vi som individer och människor rent praktiskt kan ta ställning till. Detta blir än viktigare i en tid då de sedan länge invanda produkterna och produktionsprocesserna riskerar att äventyra vår gemensamma miljö.

Fahlbeck konstaterar att socialläran erkänner och bejakar privat äganderätt. Men denna rätt gör det inte automatiskt självklart att ägaren kan göra vad som helst med det denne äger. Enligt socialläran så belastas allt privat ägande av en social inteckning. Rätten till personlig egendom är underordnad rätten till gemensamt bruk eftersom naturens tillgångar är bestämda för alla.

I den moderna monetära teorin skiljer man därför mellan tunna och tjocka investeringar. Tunna investeringar är sådana som bara ger fördel för några och riskerar att försämra livet för många medan tjocka investeringar leder till ökad välfärd för alla. Därför blir dagens ensidiga deklamationer om att olika investeringar görs för att skapa så och så många jobb problematiska.

Så som jag förstår Fahlbecks referenser till socialläran så utgår denna specifikt från människors "verksamhet" (i socialläran kallat "arbete"). Utan en mänsklig verksamhet skulle människosläktet inte finnas. Det Ulf Danielsson kallar "Världen själv" skapar begränsningar för mänsklig verksamhet och också människosläktets överlevnad. Tillgångar som exempelvis

produktionsmedel och andra "ting" kan därför inte ur medmänsklig synpunkt genom äganderätten prioriteras framför människans möjligheter att verka i världen.

Fahlbeck utvecklar detta genom ett citat ur en encyklika *Laborem exercens* från 1981.

...tillgångar kan inte ägas i strid med arbetet och inte heller för ägandets skull, eftersom den enda rättmätiga grunden för äganderätten till dem – såväl den privata som den offentliga eller kollektiva – är att de skall tjäna arbetet och därmed göra det möjligt att förverkliga den första principen i detta sammanhang, nämligen att tillgångarna är bestämda för alla och att alla har rätt att utnyttja dem.

Jag menar att så måste vara fallet också när man ser frågan ur ett klimatperspektiv. Nedsmutsning av atmosfären, utrotandet av mångfald, skövling av viktiga naturtillgångar, nedskräpning av haven, koralldöd och överfiske mm berör oss alla då vi alla på ett eller annat sätt drabbas av konsekvenserna. Att avskaffa äganderätten av exempelvis kapital och produktionsmedel och flytta den till samhället, politiska sammanslutningar eller staten löser inte problemen.

Fahlbeck noterar att en sådan åtgärd bara innebär att kontrollen av "det ägda" upphör och att endast

...vara en viss samhällsgrupps – dvs de privata ägarnas – egendom för att i stället tillhöra det organiserade samhället och underställas förvaltning och kontroll av *en annan grupp personer* som trots att de inte äger dem likväl förfogar över dem på det nationella eller lokala planet i kraft av den makt de givits i samhället.

Avslutning

Jag har valt att citera Fahlbecks text för att socialläran tar utgångspunkt i den unika individen, subjektet, människan. Denna utgångspunkt är helt kongruent med den medvetandeförändring som alltmer växer fram i mänskligheten i dag och som ställer till problem i de principer vi sedan länge vant oss vid att följa för mänsklig samverkan, men som nu inte längre fungerar så som de gjorde förr.

Så som jag läser Fahlbecks tolkning av socialläran så är den en "lära för handling". Den säger inte hur alla skall agera. Den ger i stället förslag till vilka överväganden man som enskild människa kan och bör göra *innan man väljer att handla*. Handlingar som visar andra kärlek, handlingar som respekterar andras integritet och identitet och handlingar som ger andra ett absolut värde som människor främjar mänskligheten som mänsklighet. Genom att på detta sätt lägga ansvaret för själva valet på den enskilda människan och inte på den som har makten undviker läran att bli något som alla skall följa och som påtvingas dem uppifrån och utifrån.

Referenser

Argyris C (1982): Reasoning, learning and action. Individual and organizational. London: Jossey-Bass Limited.

Danielsson U (2020): Världen själv. Stockholm: Fri Tanke Förlag.

Fahlbeck R (1999): Kyrkans sociallära – en lära för vår tid? Stockholm: Juridisk tidskrift 1999–00, Nr 2, 312.

<http://arbetsratt.juridicum.su.se/Filer/PDF/Reinhold/fahlbeck-kyrkans%20sociallara.pdf>

Hane M, Wennberg B-Å (2021): Bättre samverkan, samspel, samordning och samarbete skall lösa problemen – men vad är det man då behöver tala om? Degerfors: Samarbetsdynamik AB (under arbete).

Hägglund M (2020): Vårt enda liv – sekulär tro och andlig frihet. Lettland: Volante.

Kärnstrand M (2021): 100 år med kinesiska kommunistpartiet – från leninism till kapitalism. GP 27 juni 2021.

Laloux F (2017): Reinventing Organizations. Stockholm: Liber.

Latour B (2002): Gabriel Tarde and the end of the social. I Joice P (ed) The Social in Question. New Bearings in History and the Social Sciences, Routledge, London, pp.117-132.

Stengers I (1999): For en demokratisering av vetenskaperna. Valdres: Spartacus Forlag.

Wennberg B-Å (2020): "Theories in action" och sociala system. Blogg201121: Samarbetsdynamik AB.

<https://www.menvart.se/2021/03/27/theories-in-action-och-sociala-system/>

Wennberg B-Å (2021): Det interaktiva samspelandets funktion och betydelse. Blogg nr 26 – 23 februari 2021: Samarbetsdynamik AB.

<https://www.menvart.se/2021/02/23/det-interaktiva-samspelandets-funktion-och-betydelse/>

Wennberg B-Å (2021): Paradigmskiftets kriser, konflikter och elände. Blogg 2021/06/01: Samarbetsdynamik AB.

<https://www.menvart.se/2021/06/01/paradigmskiftets-kriser-konflikter-och-elanden/>